

<https://doi.org/10.62837/2025.2.40>

SƏLMİ İLHAM QIZI MƏMMƏDOVA
Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti

TƏLƏBƏLƏRİN DİL VƏRDIŞLƏRİNİN YOXLANMASI VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QRAMMATİKANIN ROLU

Xülasə

Ali məktəblərdə tədris prosesinin aşağı mərhələsində tələbə fəaliyyətinin hərtərəfli yoxlanılması və qiymətləndirilməsi böyük aktualıq kəsb edən pedaqoji məsələdir. Real tədris prosesinin bütün mərhələləri qarşılıqlı əlaqə təşkil edir və əhəmiyyətlidir. Buna baxmayaraq, yoxlama və qiymətləndirmə işi bu prosesin ən vacib və əhəmiyyətli hissəsi hesab edilməlidir. Çünki, tədris prosesinin nə dərəcədə səmərəli olmasını, eləcə də tələbənin inkişafını, onun əldə etdiyi nailiyyətləri məhz yoxlama və qiymətləndirmə vasitəsi ilə müəyyən etmək mümkündür. Tələbənin müəyyən təlim nailiyyətlərini, hansı elmi və praktiki səviyyəyə çatmasını onun özünə və bu işdə marağı olan insanlara çatdırmaq üçün isə qiymətləndirmədən istifadə olunur. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, tələbə fəaliyyətinin yoxlanması və qiymətləndirilməsi tədris sisteminin hansı səviyyədə olmasını və hansı nailiyyətlərin əldə olunmasını eyni zamanda sistemdə hansı dəyişikliklərin vacibliyini göstərən bir prosesdir. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında qiymətləndirmə problemlərinə çox geniş yanaşılmışdır. Təhsilin növbəti onilliklərdəki inkişaf istiqamətlərini və siyasətini müəyyən edən bu proqram sənədində həm təhsil verənlərin qiymətləndirilməsi, həm təhsil müəssisələrinin qiymətləndirilməsi, həm də təhsil alanların qiymətləndirilməsi məsələləri şərh edilir.

Aşar sözlər: universitet, tələbə, dil dərsləri, dənşiq bacarıqları, tədris sistemi

Салми Ильхам гызы Мамедова
*Азербайджанский университет архитектуры и строительства,
преподаватель*

РОЛЬ ГРАММАТИКИ В ОЦЕНКЕ И АНАЛИЗЕ ЯЗЫКОВЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ

РЕЗЮМЕ

Краткое содержание. Комплексный контроль и оценка успеваемости студентов на младших ступенях образовательного процесса в высших учебных заведениях является актуальной педагогической проблемой. Все этапы реального процесса обучения взаимосвязаны и важны. Тем не менее, работу по проверке и оценке следует считать наиболее важной и значимой частью этого процесса. Потому что именно посредством тестирования и оценки можно

определить эффективность образовательного процесса, а также развитие и достижения учащегося. Оценка используется для того, чтобы донести до учащегося и тех, кто интересуется его работой, конкретные учебные достижения учащегося и достигнутый им научный и практический уровень. Из этого можно сделать вывод, что оценка и анализ успеваемости учащихся — это процесс, который показывает уровень образовательной системы и достигнутые ею успехи, а также важность изменений в системе. Государственная стратегия развития образования в Азербайджанской Республике рассматривает вопросы оценки весьма комплексно. В этом программном документе, определяющем направления развития и политику образования на ближайшие десятилетия, рассматриваются вопросы оценки педагогов, оценки образовательных учреждений и оценки учащихся.

Ключевые слова: университет, студент, языковые курсы, навыки говорения, система образования

Salmi İlham Mammadova

Azerbaijan University of Architecture and Construction, Lecturer

THE ROLE OF GRAMMAR IN ASSESSING AND ANALYZING STUDENTS' LANGUAGE SKILLS

Summary

Comprehensive monitoring and assessment of students' academic performance at the lower levels of the educational process in higher education institutions is an urgent pedagogical problem. All stages of the real learning process are interconnected and important. Nevertheless, the verification and evaluation work should be considered the most important and meaningful part of this process. Because it is through testing and evaluation that it is possible to determine the effectiveness of the educational process, as well as the development and achievements of the student. The assessment is used to convey to the student and those who are interested in his work, the specific academic achievements of the student and the scientific and practical level achieved by him. From this, it can be concluded that the assessment and analysis of student performance is a process that shows the level of the educational system and the successes it has achieved, as well as the importance of changes in the system. The State Strategy for the Development of Education in the Republic of Azerbaijan considers assessment issues in a very comprehensive manner. This policy document, which defines the directions of education development and policy for the coming decades, addresses the issues of teacher evaluation, evaluation of educational institutions, and student evaluation.

Keywords: university, student, language courses, speaking skills, education system

Tələbə fəaliyyətinin yoxlanması və qiymətləndirilməsi sahəsində olan problemləri həll etmək və tədrisin səviyyəsini daha da yüksəltmək üçün ciddi araşdırmalar həyata keçirilir. Son illər ölkəmizdəki bir çox təhsil mərkəzlərində yoxlama və qiymətləndirmə daha çox diqqət mərkəzinə çevrilmişdir. Bu sahədə aparılan elmi yeniliklər ali məktəblərin təhsil təcrübəsində geniş tətbiq edilir. Öz fəaliyyətlərini Qərb təhsil modellərinə və standartlarına uyğunlaşdıran, xüsusilə Boloniya prinsipləri əsasında tədrisin nümunəvi təşkilini həyata keçirən ali təhsil müəssisələri yoxlama və qiymətləndirmə sahəsində qərb ölkələrinin qabaqcıl təcrübələrindən istifadə edirlər. Buna misal olaraq Azərbaycandakı universitetlərin Boloniya sisteminə keçməsinə göstərmək olar.

Universitetdə tələbələrin dil vərdişlərinin yoxlanması və qiymətləndirilməsi prosesi geniş aparılır. Tələbələr praktikdil dərslərində həm müəllimlə, həm də bir biri ilə şifahi ünsiyyət qururlar. Müəllim hər dəfə tələbələrin şifahi nitqini yoxlayıb qiymətləndirmək məqsədi ilə müxtəlif mövzularda müzakirələr təşkil edir. Həmin müzakirələr zamanı tələbələr bir biri ilə dialoqa girir və sərbəst danışmağa çalışırlar. Bəzən elə hallar olur ki, müəllim tələbənin nitqini bütövlükdə dinlədikdən sonra tələbəni qiymətləndirmək üçün əlavə suallarla ona müraciət edir. Şifahi nitqi qiymətləndirmək üçün müəllimlər daha çox qrammatik normaya üstünlük verirlər. Universitetlərdə tələbələrə ayrılmış vaxtda video və audio materialları dinləmək üçün xüsusi yer ayrılmışdır. Həmin yerlərdə tələbələr qrup halında müəllimin tələbələrlə birgə qərara gəldiyi video və ya audio materiala qulaqasırlar. Materialı dinləyərkən hər bir tələbə başa düşmədiyi sözləri qeyd edir. Dinlədikdən sonra tələbələr müəllimlə birlikdə həmin sözlərin tərcüməsini tapırlar. Sonra isə müəllim tələbələrə müxtəlif suallarla müraciət edir. Həmin sualların məqsədi tələbələrin dinlədikləri mətni necə başa düşdüklerini müəyyən etməkdir. Suallar adətən dinlədikləri materialdakı epizodlar və sürətlər haqqında verilir. Elə tələbə olur ki, suala asanlıqla cavab verir. Hiss olunur ki, həmin tələbənin dinləmə vərdişi digərlərindən daha yaxşı inkişaf etmişdir. Bəzi tələbələr isə dinlədikləri mətnə aid suallara cavab verəndə çətinlik çəkirlər. Müəllim çalışır ki, bütün tələbələri mümkün qədər qiymətləndirmiş olsun. Bir çox hallarda müəllim bəzi tələbələrin daha yaxşı başa düşməsi üçün həmin lent yazısını yenidən səsləndirir. Tələbələrin oturduğu yerlərə də müəllim xüsusi diqqət verir. Digərlərinə nisbətən zəif başa düşən tələbələri qabaqda oturtmaqla müəllim onlara daha yaxşı imkan yaratmağa çalışır. Materialı dinlədikdən sonra müəllim bir çox suallarla tələbələrə müraciət edir. Həmin sualların əksəriyyəti tələbələrin dinləmə vərdişlərinin nə səviyyədə olmasını yoxlamaq üçündür. Lakin elə hallarda olur ki, müəllim tələbələrə daha düşündürücü suallarla müraciət edir. Məsələn siz rejissorun yerində olsaydınız filmi necə çəkərdiniz və ya filimdə qəhrəmanın taleyini necə müəyyən edərdiniz? Tələbələr bu suala düşünərək cavab verirlər və müəyyən qədər öz yaradıcı qabiliyyətlərini ortaya çıxarmağa çalışırlar.

Müəllim və tələbələr hər bir sualın cavabını diqqətlə dinləyirlər. Hər bir tələbənin cavabını dinləyərkən müəllim xüsusi qeydlər aparır. Dərsin sonunda müəllim tələbələrin hər birini qiymətləndirməyə başlayır. Müəllim tələbələri qiymətləndirərkən hər bir tələbəyə verdiyi qiyməti uca səslə elan edir. Bəzi tələbələr öz qiymətlərini eşidəndə sevinir, bəziləri isə məyus olurlar. Elə hallar olur ki, tələbələr müəllimlə birlikdə hər hansı bir tələbənin qiymətləndirilməsini müzakirə etməyə cəhd edirlər. Bəzi hallarda tələbələr obyektiv olmurlar. Onlar öz yoldaşlarının tərəfini saxlamağa cəhd göstərirlər. Belə hal xoşagəlməz haldır və müəllim bu halda öz fikirlərini əsaslı hesab edir. Lakin bəzən elə hallarda olur ki, tələbələr müəllimin qiymətləndirmə işində yaxşı ideyalar verə bilirlər [2].

Tələbələrin dinləyib anlama və danışma vərdişlərinin qiymətləndirilməsində çox maraqlı hallara rast gəlmək olar. Ümumi proses qənaətbəxş hesab edilə bilər, lakin müəyyən çatışmazlıqlara da rast gəlinir. Bunu birinci növbədə texniki avadanlıqların azlığı ilə əlaqələndirmək olar. Auditoriyalar kifayət qədər texniki avadanlıqlarla təchiz olunmayıblar. Tələbələr istədikləri vaxt müəyyən lent yazlarına qulaq asa bilmirlər. Qiymətləndirmə işində də müəllimlər daha çox ənənəvi standartlara müraciət edirlər. Bunu həm yeni texnologiyaların azlığı ilə əlaqələndirmək olar. Bəzən elə hallara da rast gəlmək olur ki, müəllim müəyyən müddət xaricdə praktiki, təcrübə keçdiyinə görə yoxlama və qiymətləndirmə işində yeniliklər etməyə çalışır. Bu təşəbbüs tələbələr tərəfindən də yüksək maraqla qəbul olunur [1]. Bu cür dərslər çox xoşumuza gəldi. Müşahidərdən belə bir nəticəyə gəldik ki, hər hansı bir elmi metodiki yeniliklər və müasir standartların tətbiqi çox yüksək effektiv təsəvvürə ola bilər.

Tələbələrin öz fəaliyyətlərini qiymətləndirmə sahəsində də müəyyən nailiyyət əldə olunmuşdur. Müəllimlərin köməyi ilə tələbələr öz fəaliyyətlərini müəyyən mənada müstəqil qiymətləndirməyə çalışırlar. Bu onların müstəqil işləmələrinə səbəb ola bilər. Tələbələrin müstəqil fəaliyyətə meylləri daha çoxdur. Bunu son dövrlərdə ölkəmizdə xarici investisiyanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq xarici, xüsusən ingilis dilini bilən kadrlara artan tələblə əlaqələndirmək olar. Bunun üçün bir növ tələbələr öz gələcəklərini müəyyən etmək məqsədi ilə xarici dili daha mükəmməl öyrənməyə çalışırlar. Bu məqsədlə onlarda sərbəst fəaliyyət göstərmək marağı daha çox hiss olunur. Lakin ümumilikdə tələblərin fəaliyyətlərini müəllimlər nəzarətdə saxlayır və onların inkişaf mərhələsinə ciddi diqqət yetirirlər.

Misal üçün, Azərbaycan Dillər Universitetində dərslər elə qurulub ki, tələbələrin fəaliyyətini ayrı ayrılıqda qiymətləndirmək mümkündür. İngilis dilinin praktik fonetika dərsi də buna əyani bir misal kimi verilə bilər. Bu tipli dərslər birinci və ikinci kurs tələblərinə tədris olunur. Dərs yalnız ingilis dilinin fonetikasına həsr olunur. Müəllim dilin fonetikasını elementar səviyyədən başlayaraq mürəkkəbliyə doğru hissə-hissə tələbələrə təqdim edir. Bu dərslər çox maraqlı tədris olunur. Əvvəlcə müəllim müəyyən fonetik hadisə haqqında tələbələrə məlumat verir, sonra isə həmin fonetik hadisəni müəllim bir neçə misallar əsasında tələbələrə izah edir. Sonra

müəllim tələbələrə onunla birlikdə yeni qaydanı məşq etməyə çağırır. Burada müəllimin fəaliyyəti xüsusi olaraq diqqət cəlb edir. Tələbələrlə bir neçə dəfə məşq etdikdən sonra müəllimin iştirakı olmadan həmin fonetik hadisəni məşq edirlər. Bu mərhələdə müəllim tələbələrin tələffüzünü diqqətlə dinləyib kimin səhvə yol verdiyini müəyyən edir. İlkin olaraq müəllim heç bir tələbəni qiymətləndirmir. Lakin səhvə yol verən tələbələri yenidən ayrı ayrılıqda həmin tələffüzü təkrar etməyi tələb edir. Bir çox bu cür məşqlərdən sonra müəllim əmin olur ki, tələbələrin hər biri yeni materialı tələffüz edə bilirlər. Bəzən elə olur ki, müəllim yeni dərsi tələbələrə təqdim edəndə müəyyən texniki avadanlıqlardan istifadə edir. Lakin bəzən müəyyən səbəblərdən müəllim istədiyi texniki avadanlıqlardan istifadə edə bilmir. Yeni dərslər izah olunduqdan sonra müəllim tələbələrin hər birinə müstəqil olaraq tapşırıqlar verir. Həmin tapşırıqların seçilməsi müəllimdən xüsusi məharət tələb edir. Digər sahələrdən fərqli olaraq fonetikanın yoxlanılması sahəsində tapşırıqların seçilməsi daha çətin və məsuliyyətli məsələdir [3]. Burada tələbələrin fərdi xüsusiyyətləri diqqətlə nəzərə alınmalı və tapşırıqlar onun əsasında tərtib edilməlidir. Müəllimin seçdiyi tapşırıqlar nə qədər maraqlı olsa da texniki vəsaitlər olmadığı halda müəllim tələbələrin dərsləri nə dərəcədə mənimsəməsini yoxlayıb müşahidə etməkdə çox çətinlik çəkir. Bir məsələni də unutmamaq olmur ki, digər sahələrdən fərqli olan bu sahədə tələbələrin fəaliyyətini yoxlamaq üçün texniki vasitələrin olması daha vacibdir. Növbəti mərhələdə müəllim hər bir tələbəni fərdi olaraq yoxlayıb qiymətləndirmək üçün onlardan bir-bir yeni fonetik qaydanı soruşur ki, bu bəzən konkret misallar əsasında, bəzən də müəyyən seçilmiş mətni danışmaq və ya dialoq parçasını cümlələrlə ifadə etməklə həyata keçirilir. Hər bir tələbə cümlələri tələffüz edərkən yeni materialı təkrar etmiş olur, müəllim onun yeni qaydanı necə mənimsədiyini müəyyən etməsini qeydlərlə müəyyən edib sonda həmin tələbəni qiymətləndirir. Bu qiymətləndirmə bir çox hallarda tam, obyektiv olaraq aparılır. Lakin müasir texnoloji imkanların azlığından praktik fonetika dərslərində tələbə fəaliyyətinin yoxlanılması və qiymətləndirilməsi prosesi elə də yüksək standartlara cavab vermir.

Müşahidə etdiyim dərslərdə tələbələrin xarici dil bilgisinin qrammatik səviyyəsi də yoxlanılmışdır. Tələbələrin qrammatik vərdiş və bacarıqlarının yoxlanılması və qiymətləndirilməsi üzrə iş təcrübəsi əsasən kommunikativ qrammatika 1 və kommunikativ qrammatika 2 dərslərinin müşahidəsi üzrə aparılmışdır. Praktik qrammatika dərslərinin əsas məqsədlərindən biri də tələbənin qrammatik biliklərini, bacarıq və vərdişlərini proqram tələbləri səviyyəsində olmasını yoxlamaq və onu adekvat olaraq qiymətləndirməkdir. Müəllim müxtəlif testlər vasitəsi ilə tələbənin qrammatik qaydalara yiyələnmə və ünsiyyət zamanı həmin qaydaları tətbiq etmə vərdişlərini də yoxlayıb qiymətləndirməlidir. Ola bilər ki, tələbə hər hansı qrammatik qaydanı öyrənsin, lakin danışmaq zamanı həmin qaydalara riayət etmiş olmasın. Bu ondan irəli gəlir ki, tələbə öyrəndiyi qaydanı vərdiş halına salmayıb. Ünsiyyət zamanı mexaniki

olaraq ondan istifadə edə bilmir. Bu ali məktəb təcrübəsində ən çox rast gəlinən və olması arzu edilməz təcrübədir. Qrammatik vərdişləri yoxlayıb qiymətləndirmək üçün əsasən qrammatik testlərdən istifadə edilsə də, bir çox hallarda müəllimlər şifahi tapşırıqlara da istinad edirlər. Vərdişlərə yiyələnmək üçün tələbədə xüsusi bacarıq lazımdır, lakin bacarıq öz-özünə əmələ gəlmir, onun formalaşması üçün məqsədyönlü və sistemli tapşırıqlar kompleksi olmalıdır. Tələbə öyrəndiyi, əzbərlədiyi qaydanı həm cümlə səviyyəsində, həm də şifahi və yazılı nitqdə tətbiq edə bilməsi üçün tapşırıqlar sistemi üzərində müəllimin rəhbərliyi altında tələbələrin uzunmüddətli səmərəli fəaliyyətləri lazımdır. Practice-Practice and practice və ya practice makes perfect fəlsəfəsinə bəzi hallarda ali məktəb təcrübəsində lazımı diqqət verilmir. Tələbə xarici dildə yazarkən və ya danışarkən həssas olmalıdır. Hər bir halda fikrini ifadə edən zaman uyğun qrammatik qaydadan istifadə etməyi bacarmalıdır. Qrammatik vərdişlərin yoxlanması əslində tələbənin bacarığını yoxlamaq deməkdir. Yüksək qrammatik vərdişlərə malik plan tələbə əslində bacarıqlı tələbə hesab olunur. Müəllim digər dərslərdə olduğu kimi, burada da yeni mövzunu tələbələrə təqdim edərkən ətraflı misallar əsasında izah edir. Hər bir tələbə öyrəndiyi hər hansı xarici dildə öz fikirlərini aydın izah etmək istəyirsə həmin tələbə öyrəndiyi xarici dilin qrammatikasının mexanizmini mənimsəməlidir [4]. Elə ola bilər ki, tələbə müəyyən bir cümləni oxusun və oradakı bütün sözlərin tərcüməsini bilmiş olsun, lakin cümlənin ümumi fikrini başa düşməsin. Bu ondan irəli gəlir ki, tələbə oxuduğu cümlədəki sözlər arasındakı əlaqələri bilmir, cümlənin qrammatik mahiyyətini lazımınca dərk etmir. Başqa bir halda isə ola bilsin ki, tələbə ona verilən cümləni oxuyarkən cümlədəki bəzi sözlərin mənasını bilməsin, lakin tələbə həmin cümlədəki sözlər arasındakı əlaqəni bildiyinə görə o, həmin cümlədəki hansı fikir söyləndiyini müəyyən mənada başa düşəcək və həmin sözlərin tərcüməsini ya cümlədəki fikirdən ya da hansısa lüğətdən tapmış olacaq.

Qrammatik mexanizmi bilmədən hər hansı bir dildə sərbəst danışmaq, dinləmək, yazmaq və ya oxumaq mümkün deyildir. Əgər tələbə həmin mexanizmi öyrənə bilsə o, hər hansı bir kontekstdə qrammatik baxımından düzgün olan cümlələr deyə biləcəkdir. Bəzən tələbə qrammatik qaydaları mənimsəyərkən bəzi çətinliklərlə üzləşirlər. Ən böyük çətinlik tələbənin öz doğma dilində bildiyi qrammatik qaydaları və cümlə strukturunu onun öyrəndiyi yeni dilə transformasiya etməkdir və ya əksinə öyrəndiyi yeni dilin qrammatik mexanizmini öz dilinin qrammatik mexanizmi ilə əlaqələndirməkdir. Hər bir dildə müxtəlif sözləri məhz o dilin qrammatik qaydalarına əsaslanaraq əlaqələndirmək vasitəsi ilə fikri ifadə etmək mümkündür. Bu hal müxtəlif dillərdə fərqli bir mexanizm əsasında qurulduğuna görə qarşıya çıxan çətinliklərin ən böyüyü bununla əlaqədar olur. İngilis dilində cümlələr müxtəlif zamanda ola bilər. Buna zaman yox daha dəqiq zaman qrupu da demək olar. Azərbaycan dilində bu zaman formaları olmadığına görə, daha doğrusu bu zaman

formalarının qarşılığı olmadığına görə tələbələr anlaşılmazlıqla qarşılaşırlar. Burada müəllimin izahı və onun gətirdiyi misallar məsələnin həlində çox əhəmiyyət daşıyır.

Müəllim hər hansı bir qaydanı tələbələrə izah edərkən ən önəmli məsələ kimi onlara müxtəlif kontekstdə, lakin eyni qrammatik formanı əhatə edən bir çox misallar göstərməlidir. Bu misalları göstərməklə müəllim tələbələrin diqqətini həmin misalın daxilindəki yeni qrammatik qaydanı göstərən elementə yönəltməlidir. Yeni qrammatik qayda həm öyrənilən dildə, həm də tələbələrin doğma ana dillərində izah oluna bilər. Bu həm qaydanın çətin və ya asan olmasından, həm də tələbələrin dili nə səviyyədə bilmələrindən asılıdır. Tələbənin yeni öyrəndiyi qayda və həmin qaydaya müvafiq olaraq gördüyü çoxlu misallar onun yeni qaydanı istifadə etməklə bir çox cümlələr düzəltməyə kömək edir. Tələbələr müəllimlə birlikdə yeni qrammatik qaydanı özündə əks etdirən bir çox misallara baxdıqdan sonra müəllim onların hər birindən yeni qrammatik qaydaya aid müxtəlif cümlələr yazmağı tələb edir. Tələbələr öz doğma dilində bir çox cümlələr fikirləşir və tapdığı cümləni ingilis dilinə çevirərək yazmalıdır. Tələbə cümləni ingilis dilinə çevirərkən həmin qaydalardan istifadə etməyə çalışırlar. Beləliklə yeni cümləni yazarkən tələbə həm yeni qaydanı təkrarlamış olur, həm də müəllimin verdiyi misallara baxmalı olur. Müəllimin verdiyi misallar tələbəyə daha çox köməklik göstərir və cümlənin qurulmasında tələbə həmin modeldən istifadə etməyə çalışır. Sonda hər bir tələbə yazdığı misalları oxuyur. Müəllim hər bir tələbənin yazdığı misalı dinlədikcə müəyyən qeydlər aparır. Hər bir tələbə oxuduqdan sonra müəllim onları qiymətləndirir. Müəllimin bu qiymətləndirməsi ciddi xarakter daşımır. Bunun səbəbi tələbənin bu qayda ilə təzə tanış olmasıdır. Lakin buna baxmayaraq həmin bu qiymətləndirmə çox əhəmiyyətli xarakter daşıyır. Müəllimin bu ilkin qiymətləndirməsi tələbələrə yeni dərsi nə dərəcədə mənimsəməklərini göstərməkdir. Hər bir tələbə onun qiymətləndirilməsindən sonra bilir ki, həmin anda o yeni dərsi nə dərəcədə mənimsəmişdir. Bu ilkin qiymətləndirmədə daha bir üstünlük odan ibarətdir ki, müəllim özü müəyyən etmiş olur ki, hansı tələbə yeni dərsi zəif, hansı tələbə isə çox yaxşı başa düşmüşdür. Müəllim bunun üçün müəyyən ölçü götürür və yeni dərsi zəif başa düşən tələbələrlə müəyyən məşq xarakterli tapşırıqlar üzərində işləyir. Həmin vaxtda müəllim digər, yeni qaydanı yaxşı mənimsəyən tələbələrə də müxtəlif, lakin nisbətən çətin xarakterli tapşırıqlar verir. Bir müddət sonra müəllim yenidən tələbələrin öyrəndiklərini yoxlamaq üçün ümumi tapşırıqlara müraciət edir. Bu, verilən boşluqların doldurulması və ya cavablar çoxluğu içərisində düzgün cavabın seçilməsi kimi və sair tipli tapşırıqlar ola bilər. Müəllim ikinci dəfə yoxlama işi apardıqdan sonra tələbələrin fəaliyyətində müsbət irəliləyişlər müşahidə etmiş olur. Dərsin sonunda müəllim yeni qrammatik qaydaya uyğun olaraq tələbələrə bir çox ev tapşırıqları verir. Bu tapşırıqlar müxtəlif xarakterli ola bilər. Onlar verilən cavablar çoxluğundan düzgün cavabın seçilməsi, boşluqların doldurulması, mötərizəni açaraq onun içindəki verilmiş sözü uyğun qaydaya salınması, verilən cümlələri doğma dildən xarici dilə və

ya xarici dildən doğma dilə tərcümə etmək, şəklə baxmaqla onu təsvir etmək, verilmiş ideya üzərində mətn yazmaq və sair kimi tapşırıqlar ola bilər. Həmin bu tapşırıqların hazırlanmasının hər birində tələbə yeni qrammatik qaydadan və verilən modellərdən istifadə etməli olur. Çalışmaların müxtəlif xarakterli olması tələbənin həmin qaydadan müxtəlif formalarda istifadə etməsi zərurətini ortaya çıxarır. Növbəti dərstdə tələbələr öz tapşırıqlarını bir-birinin ardınca oxuduqca müəllim yenə də qeydlər aparır. Bütün tələbələr öz tapşırıqlarını oxuduqdan sonra müəllim onları qiymətləndirir. Bu qiymətləndirmə əvvəlki qiymətləndirmədən fərqli olaraq ciddi xarakterli qiymətləndirmə hesab olunur. Sonda müəllim qiymətləndirməni ucadan elan edir. Hər bir tələbə birinci növbədə özünün, sonra isə lazım gəldikdə digər tələbələrin qiymətləndirilməsi haqqına fikrini bildirməyə bilər. Bir çox müəllimlər buna şərait yaradır. Bu müzakirə əsasən qarşılıqlı anlaşma şəklində aparılır. Buna həm də tələbələrin müəllimin fəaliyyətini qiymətləndirməsi kimi də baxmaq olar. Düzdür, burada tələbələr onların az təcrübəsi olmadıqlarına görə və qiymətləndirmə meyarlarını tam bilmədiklərinə görə müəyyən qədər təcrübəsiz görünürlər, lakin onların bu işin daha ətraflı və effektiv təşkil olunması üçün maraqlı arqumentləri olur. Müəllim tələbələrin fəaliyyətini ikinci etapda qiymətləndirdiyi zaman o, tələbələrin cavablarına əsasən yeni qeydləri ilə birinci etapdakı qeydlərini müqayisə edir. Bununla müəllim tələbələrin yeni qaydanı nə dərəcədə mənimsəməsində əldə etdiyi uğurları və irəliləyişləri müəyyən edə bilər.

Ümumiyyətlə, xarici dilin öyrənilməsində praktik qrammatika dərslərinin əhəmiyyəti daha çoxdur. Bunu müsbət hal kimi dəyərləndirmək olar çünki, xarici dilin öyrənilməsində qrammatika həlledici əhəmiyyət kəsb edir.

Tələbələr qrammatik qaydaları öyrənən zaman onlar dərhal öyrəndikləri qaydanı həm şifahi, həm də yazılı ünsiyyət zamanı tətbiq etməyə çalışır və bəzən də bunun zəruriliyi ilə üzləşirlər. Bu hal birinci növbədə dərslərin səviyyəsində baş verir. Tələbə yeni qaydalardan istifadə etməklə həm müəllimin suallarına cavab verməyə çalışır, həm müəllimə müraciət edir, həm də digər tələbə yoldaşları ilə müxtəlif mövzularda ünsiyyətə girməyə çalışır. Bu halda müəllimin diqqətindən kənarda qalmır. Müəllim bəzən məqsədli müzakirə xarakterli danışıqlar aparır, tələbələr öz fikirlərini ifadə etmək üçün keçilmiş qrammatik qaydalara müraciət edib cümlə nümunələri işlədirlər. Bu zaman müəllim tələbələrin nitqinə xüsusi diqqət verərək qeydlər aparır. Aparılan qeydlərin nəticəsində müəllim tələbələrin fəaliyyətini yoxlamış olur və asanlıqla qiymətləndirə bilər. Müəllim tələbələri fəaliyyətini yoxlanılması və qiymətləndirilməsi üçün həm təlim xarakterli tapşırıqlar, həm də yaradıcı xarakterli tapşırıqlara müraciət edir. Xarici dilin öyrənilməsində təlim xarakterli tapşırıqlar çox əhəmiyyətli olur. Tələbələr onlara yeni təqdim olunmuş materialı yalnız görərək və eşidərək tamamilə mənimsəyə bilməzlər, onlar həmin qaydaları həm şifahi, həm də yazılı şəkildə dəfələrlə praktik məşqlərdən keçirməlidirlər. Təlim xarakterli tapşırıqların öhdəsindən tələbələr asanlıqla gələ

bilirlər. Bir çox hallarda tələbələr bu tapşırıqları yerinə yetirərkən yaxşı qiymət ala bilirlər. Təlim xarakterli tapşırıqlara bir neçə misallar göstərmək olar. Bunlardan birincisini təkrarlama tapşırığı kimi qeyd etmək olar. Burada müəllim yeni qaydanı təqdim etdikdən sonra o, həmin qaydalara misal olaraq bir neçə cümlə nümunələri deyir, tələbələr qrup halında və ya tək-tək həmin cümlələri təkrar etməli olurlar. Burada tələbələr həm müəllimin dedikləri cümlələrin tələffüzünə, həm səs melodiyasına, həm də ən əsası cümlələrin qrammatik quruluşuna diqqətlə fikir verir və onu təkrarlamağa çalışırlar.

Leksik vərdişlərin yoxlanılması və qiymətləndirilməsi xarici dil tədrisində önəmli məsələlərdən biridir. Tələbələrin nitq vərdişlərinin inkişafı və formalaşma səviyyəsi çox zaman onların malik olduqları leksik baqajla müəyyən edilir. Söz və ifadələrin tələbələr tərəfindən mənimsənilmə səviyyəsinin bir çox aspektləri vardır. Bu ilk növbədə söz və ifadələrin özlərinin müxtəlif tərəfləri ilə bağlıdır. Məlumdur ki, sözün mənimsənilməsi onun yazılışını, tələffüzünü, mənasını, hansı nitq hissəsinə aid olmasını, cümlədə və nitqdə işlədilməsi kimi cəhətləri əhatə edir. Sözün mükəmməl öyrənilməsi üçün onun təm yazılışı, həm tələffüzü, həm də mənalari birgə əlaqədə öyrənilməlidir. Ona görə də, söz və ifadələrin yoxlanılması xarici dil müəllimləri tərəfindən müntəzəm olaraq həyata keçirilir. Bu sahədə tez-tez aparılan yoxlama işləri həm ayrılıqda söz və ifadələrlə bağlı olur, həm də onların cümlə və nitq kontekstində işlənmə səviyyəsi ilə bağlı olur. Məsələn, verilən söz və ifadələrdən istifadə etməklə mətn yaratmaq, situasiya qurmaq, sözləri cümlələrdə işlətmək, söz mənalalarını təxmin etməklə müəyyən etmək kimi yoxlama və qiymətləndirmə növləri ali məktəblərimizdə dil müəllimləri tərəfindən gündəlik yerinə yetirilən fəaliyyət növləridir.

Ədəbiyyat

1. Anne Katz. Linking Assessment with Instructional Aims and Learning. Second Language Assessment (ed. by Christine Coombe, Peter Davidson and others. Cambridge University Press, 2012, p.66-74
2. Canale, M. The measurement of communicative competence. Annual Review of Applied Linguistics. Vol. 8, 1987, p. 67- 84.
3. Chen Desheng, Ashitha Varghese. Testing and Evaluation of Language Skills. *Journal of Research & Method in Education Volume 1, Issue 2 (Mar. –Apr. 2013)*, p. 31-33.
4. Marsh, Herbert W. "Student Evaluations of University Teaching: Research Findings, Methodological Issues, and Directions for Future Research," International Journal of Educational Research 11, 1987, p.253-388

Rəyçi: dosent Məhəbbət Əsədova